

KIHALLGATÁS*

IVO ANDRIĆ

Ősszel, amikor beálltak az esőzések, és a levegő hirtelen lehűlt, Omer pasa bevonta seregeit a városokba, ő maga pedig visszatért Szarajevóba, és gondoskodott róla, hogy híre keljen: ott akarja tölteni a telet. Valójában ez is csak hadicsel volt. Csapatái nagyon is felkészültek a téli hadviselésre, de ő ezt titokban akarta tartani. Nagyon jól ismerte a boszniai felkelőket és ősi harcmódorukat, s arra számított, hogy télvíz idején amúgy is jócskán szétszóródnak majd. Szarajevóba visszavonulva azt a benyomást kívánta kelteni, mintha ő sem volna képes háborúzni télen, gondolván, ezzel ráveszi a zendülőket, hogy minél nagyobb számban elhagyják állásukat és hazamenjenek telelésre. S amikor ez megtörténik, kihasználja majd az első szárazabb téli napokat, hogy meglepetésszerű támadással rajtaüssön az így megcsappant és foghíjassá vált felkelő erőkön. Tapasztalat és elmélet egyaránt arra tanította, hogy a legtöbb sikerrel az olyan hadművelet kecsegtet, amelyről az ellenfél nem hiszi, hogy egyáltalán végrehajtható.

Ezt az időszakot, ősз végétől tél kezdetéig, a fővezér arra használta ki, hogy kapcsolatot teremtsen mindhárom felekezeti és az ország minden részéből való tekintélyes emberekkel.

Egyesek önszántukból járultak elébe, másokat ő rendelt be. Ezekben a napokban egymást érték a különböző deputációk Szarajevóban. A fővezér minden látogatójának tudtára adta, hogy a császári rendeletnek maradéktalanul és ellenvetés nélkül érvényt kíván szerezni Bosznia-Hercegovinában, s fenyegetéssel vagy hízelgéssel, ajándékokkal meg zsarolásokkal igyekezett mindenkit

* Ivo Andrić *Omerpaša Latas* című posztumusz kötetének egy fejezete.

lekötelezni vagy megfélemlíteni, de mindenesetre rákényszeríteni, hogy ebben a munkájában segítségére legyen.

November elején Szarajevóba érkezett Bogdan Zimonjić kenéz és még négy nemzetségfő Kelet-Hercegovinából. Ők álltak az élén annak a csapatnak, amely szétverte Pivodić kavazbasát, Ali pasa emberét Zijejnánál, és ezt megelőzően visszautasították ajánlatát, hogy csatlakozzanak hozzá és induljanak vele együtt Omer pasa hadserege ellen. Most a szeraszkir magához kérte őket, hogy köszönetet mondjon lojális magatartásukért, és utasításokkal lássa el őket területeik további igazgatása s a béke és rend fenntartása tekintetében. De volt még egy, fontosabb oka is arra, hogy személyesen szemügyre vegye ezeket az embereket, és elbeszélgesse velük. Jól tudta, hogy ha fel akarják számolni az ellenállás és zavargás valamennyi tűzfészket, Bosznia után nagyon valószínűen Crna Gora kerül sorra, és hogy minden bizonnyal őt bízzák majd meg ezzel a feladattal. És ő, persze a legnagyobb titokban, máris készülődött rá. Ahhoz pedig, hogy egy ilyen hadjáratot indíthasson Crna Gora ellen, igen fontos volt számára, hogy Hercegovina és Crna Gora határán béke uralkodjék, és hogy az ottani szerbek között legyen néhány tekintélyesebb ember, akire szükség esetén valamelyest támaszkodhat. Ezért azt tervezte, hogy ígéreteivel és ajándékaival megnyeri ezeknek a nemzetségfőknek valamelyikét (lehetőleg magát Zimonjićot), kifaggatja a határon uralkodó helyzetről, és kipuhatolja, hogy a jövőben mennyire számíthat segítségére.

Omer pasa Bogdan kenézt, mint a küldöttség fejét, előbb külön fogadta, míg a többiek lenn váraoztak a tágas szárnysegédi szobában. Zimonjić súlya és termete alatt hangosan nyögött, nyikorogott a falépcső, amelyen felvezették az emeletre, a nagy fogadóterembe. Amikor szemtől szembe találta magát Omer pasával ebben a világos, szőnyegekkel borított szobában, amelynek minden ablakán csak úgy tódult be a derűs novemberi nap, a kenéz kissé megtorpant, mint a hegyvidéki ember, amikor tisztásra ér, pislogott és alig észrevehetően hátravetette a fejét, hogy jobban körülnézessen és eligazodjék. Omer egy szempillantásig hagyta, hogy bizonytalankodjék, aztán szíves és egyszerű mozdulattal hellyel kínálta.

— Ide, mellém.

(Valahányszor így négy szemközt beszélgetett a nép tekintélyes embereivel, hanghordozása, beszédmódja egyszeriben megváltozott.

Ezt a különleges hangszínt valahonnan az emlékezete mélyéről ásta elő, a gyermekkorában vásárokon hallott likai és bosnyák beszéd eltemetett emlékéből támasztotta fel. Szentül meg volt győződve, hogy ha ilyen „atyafiskodó” hangot üt meg, valósággal ellenállhatatlan, és nincs az az ember, akit ne volna képes meghatni és megnyerni a maga számára. Voltaképpen áltatta magát. Ő is a túlzott önbizalom áldozata volt, mint általában azok, akik kivételesen nagy sikereket értek el az életben, s ezért túl sokra tartják a saját erejüket és eszüket, ugyanakkor túl kevés tisztelettel viseltetve mások ebbéli képességei iránt. Amikor ezt a bizalmas, közvetlen és nyers népi hanghordozást erőltette magára, megfélemlített arról, hogy az eltelt évek során, a konstantinápolyi felemelkedés esztendeiben, mennyire eltávolodott a néptől, amelyhez egyébként sem állt soha valami közel. Szertelen magabiztosságában képtelen volt megérezni modoros beszéde és viselkedése hamis felhangjait, amelyeket pedig rajta kívül mindenki észrevett, és amelyekkel éppen az ellenkező hatást érte el. Így hát, legalábbis ebben az esetben, épp az árulta el, amitől azt várta, hogy lefegyverzi és félrevezeti a másikat.

— Ide, mellém! — hangzott fel újra Omer pasa invitáló szava, és, teljesen váratlanul, mindkét kezével megragadta a kenéz jobb-ját. Hóka és furcsamód lanyha kézfej volt ez, de hatalmas és súlyos, mint a sületlen cipó; roppant tömegében mégis érződött a szunnyadó erő, a lesújtó ököl gyilkos ereje. Akkora volt, hogy a pasa izmos, de sovány, szépen formált, lebarnult ujjai nem bírták egészen befedni, kicsinyeknek, aszottaknak, égetteknek látszottak rajta.

Zimonjić, az ellenkezés látható jele nélkül bár, még mindig habozott; nem ült le. Mintha lecövekelték volna a szoba közepén, csak hunyorgott, majd nagy sokára megszólalt. Hangjában is érződött a habozás; ereje, színe, öblössége valahogy bágyadtabb, szerényebb volt, mint amilyent ettől a hatalmas testtől és markáns, férfias arctól várni lehetett volna.

— Nem lehetne-e... a társaimat is..., hogy ők is itt legyenek... Hacsak... nincsen ellenedre?

Beszéde el-elakadozott, méghozzá azokon a helyeken, ahová Omer neve vagy címe illett volna; ezt, valamilyen okból, nyilván nem akarta vagy nem bírta kimondani.

— Nincsen ellenemre, de úgy gondolom, jobb, ha előbb mi ketten beszélgetünk el, fő a fővel, azután majd ők is feljöhetnek.

Megvan magamnak is a társaságom, de láthatod, senkit se hívtam ide. Kevesebben többet érünk el.

A kenéz szó nélkül elfogadta a magyarázatot.

Omer nyugodt hangon, fölényesen és mégis melegen, megköszönte a kenéznek, hogy Zijejnánál embereivel szétverte Ali pasa kavazbasájának csapatát, és ezzel hű alattvalónak, okos feljebbvalónak, a rend és békesség barátjának mutatkozott. Stočević Ali pasáról mint letűnt, volt emberről nyilatkozott, híveit pedig semmirekellő, hitvány férgeknek nevezte. Főlemlítette a szultán tervét és eltökélt szándékát, hogy végre-valahára érvényt szerez az 1839-beli hattiserifnek. Ez jótékony hatással lesz majd az egész ország állapotaira, de főleg a keresztény népekre. Csakhogy, tette hozzá mintegy mellékesen, a kenéznek és embereinek őrizkedniök kell a meg gondolatlan, izgékony és minden rosszra kapható Crna Gora-iaktól.

A kenéz alig észrevehetően megmozdult a zöld bársonnyal bevont, olcsó osztrák karszékben, amely szinte eltűnt alatta.

Omer ezután arról beszélt, hogy mindenáron, szépszerével vagy erőszakkal, helyre kell állítani a békét az egész török birodalomban, s így Bosznia-Hercegovinában is. Elmondta, milyen katonai erővel rendelkezik, amellyel semmiféle zendülő szembe nem szállhat, továbbá, hogy milyen jótékony változások várhatók a keresztények helyzetében és hogy most milyen fontos szerep vár, milyen nagy felelősség hárul az afféle emberekre, mint Bogdan kenéz. Szeme néhányszor megvillant, és jobb marka lassan ökölbe szorult, majd ugyanolyan lassan kinyílt megint. Zimonjić hallgatott. Omer pasa elnézte ezt a széles arcot, a szorosna zárt, keskeny, nagy száját, a magas homlokot, amelynek alsó fele napbarnított volt, felső része pedig, amit egyébként a sapka takart el, fehér és sima, mint egy ifjúé. Most a kenéz családjára terelte a szót, s főlemlítette, hogy Isztambulban is régtől fogva tudnak a Zimonjićokról. Beszélt Jovan kenézről, Bogdan távoli elődjéről, aki két ízben is a szultán színe elé került, meg Acim papról, a kenéz apjáról, akit a nép módfelett tisztelt, és a török hatóságok is megbecsültek. Mindezzel végül is oda lyukadt ki, hogy neki, Bogdan kenéznek, sokkal nagyobb és magasabb poszt rendeltetett, mint eddig gondolta volna: hogy az új rend egyik tartópillére, népének valóságos és egyetlen ura és vezetője legyen.

Zimonjić szó nélkül, mozdulatlanul ült a helyén, csak egyetlenegyszer simított végig a szemein tenyerével, mintha valami láthatatlan őszi ökörnyal selyemszálát távolítaná el. Omert bosszantotta ez

a makacs hallgatás, s még hevesebben környékezte meg beszédével, ostromolta, mint egy csukott várat. A hízelkedéseket és rosszul leplezett ajánlatokat fenyegetések követték. A pasa hangja nem volt már olyan mély és dohánytól rekedtes, nem a mellkasából jött elő, hanem valahonnan a fejüregéből, az orrlíkain át kellemetlenné vékonyodva. Ezen az orrhangon beszélt a kivételes időkről és az ő rendkívüli boszniai küldetéséről.

Száz évben egyszer jelenik meg a szultán szeraszkirje Boszniában, egyszer vagy egyszer sem, de ha egyszer eljön, akkor mindent megtehet, köthet és oldhat, adhat és elvehet, magas polcra emelhet, feneketlen mélységbe taszíthat; épp csak esőt nem fakaszthat és állíthat el kedve szerint, minden más meg van engedve neki. Csak az ostoba nem tudja-látja ezt, csak a kivénhedt bégek lágyult esze bízik még holmi fermánokban és birtoklevelekben, csak ők nem tudják, hogy az az idő rég elmúlt már, és hogy mindezek a papírtekercek annyit sem érnek, hogy tüzet gyújtsanak velük Szarajevó főterén. Ezek a tudatlan, elvakult emberek nem értik a mást, fogalmuk sincs, mi történik körülöttük, és merre tart a világ. De a múltra se emlékeznek igazán, különben tudnák, mit jelent az, ha a szeraszkir megérkezik valahová a császári hadak élén. Nem tudják, hogy ez az ember ilyenkor mindent megtehet, csak egyet nem: nem térhet vissza dolgavégezetlenül a szultán színe elé. Nem tudják, vesztükre nem tudják, hogy ennek az embernek senki előtt sem kell számot adnia arról, hogy hány fejet csapatott le, hány ezer dukátot költött el. Márpedig ezt feltétlenül tudniuk kellene. Tudnia kell ezt minden emberfiának, aki jót akar önmagának, a családjának és minden hozzátartozójának. És jaj annak, aki ezt idejekorán be nem látja!

A fővezér most kimerültnek és rosszkedvűnek látszott, beszédmodora fokról fokra megváltozott. Az az „atyafiskodó” hanghordozás mindinkább halványodott, sőt az utolsó néhány mondat már valamilyen idegenszerű hangsúllyal és kiejtéssel hangzott el.

Zimonjić továbbra is hallgatott. Csak néhányszor pislantott a szemével, ami valami jellegtelen mosolyfélére és tartózkodó helyeslésre is hasonlíthatott, de nem is kellett jelentenie éppenséggel semmit.

Végül aztán Omer is elnémult. Ez a hallgatás azonban még inkább nehezebbre esett, mint az előbbi, nem épp könnyű társalgás. Lesütötte a szemét, de nem sokáig bírta ki így, viszont, amint felnézett, tekintete ugyanazzal a látvánnyal találkozott. Itt áll előtte ez

a gackói óriás, azzal a látszólag jámbor és udvarias, de valójában rejtélyes és sértően tartózkodó mosollyal az ajkán, amely nem mond éppen semmit, éppúgy, mint gyéren ejtett szavai sem jelentenek semmi határozottat, és nem köteleznek senkit semmire. Különben, ki tudja, mosoly-e ez valóban, vagy egy vadember fintora, s szavakat ejt-e, vagy csak a hatalmas, egészséges test elégedett bőfenseit hallatja? A pasa már-már dühbe gurul. Már a kezdet kezdetén, maga sem tudja miért, több szívélyességet és közvetlenséget pazarolt rá, mint akarta, és mint amennyi ezt a paraszt kenézt a tiszttségénél és jelentőségénél fogva megillette. S itt van ni, most már határozottan haragszik rá, de nem mutatja ki a haragját. Ellenkezőleg, mint a kártyás, aki jól tudja, hogy csak még nagyobb téttel és még merészebb játékkal szerezheti vissza azt, amit elvesztett, Omer pasa még barátságosabb arcot öltött fel. Hirtelen témát változtatott. Arról kérdezgette vendégét, hogyan verekedtek Ali pasa emberei, milyen volt a fegyverzetük, majd hirtelen megint másra tért át.

— No de csakugyan nem élsz a dohánnyal?

— Hát... így szoktam meg. Igen.

— Ah, ah! Én még éjszaka is füstöök.

— Ühüm.

Ez az „ühüm” inkább egy határozatlan hang, mint értelmes szó, és ha szó is, semmit sem mond, se nem erősíti meg, se nem tagadja az előbb elmondottat, még kevésbé serkent további beszélgetésre. Omer mégis felemelte a hangját, álvidám és szívélyes, „atyafiskodó” modorát vette fel.

— Úgy is van, neked van igazad! Azért vagy olyan makkegészséges. Mert jól szolgál az egészséged, ugye? Meg amúgy is, a férfierő, he?

Zimonjić úgy siklott át a kérdés fölött, mintha egy számára ismeretlen nyelven tették volna fel neki. A beszélgetés most megint más irányt vett. Omer megkérdezte, mi a helyzet mostanában a Crna Gora-i határon, kik a főbb emberek a Crna Gora-i oldalon, és mifélek. A válasz kurta volt és semmitmondó. A határ olyan, „mint afféle határ”, és valami fontosabb emberek nincsenek is ott. A hallgatástól menekülve, Omer a Gacko környéki és kelet-hercegovinai törökökről kérdezősködött. Hogy viselkednek mostanában? Vannak-e még erőszakoskodók köztük? Erre már a kenéz valamivel élénkebben válaszolt, de éppolyan határozatlanul. Persze, hogy van egynehány efféle gonosz ember; a nevüket is elsorolhatná, meg a

gaztetteiket, de inkább vár ezzel, amíg a társai is itt lesznek, jobb, ha ők is segítenek neki.

Omer belátta, hogy ezzel az emberrel lehetetlen dűlőre jutnia, legalábbis a jelen pillanatban. Felállt tehát, kiszólt a szolgálattevőnek, és elrendelte, hogy kísérik fel Zimonjić társait. Megjelent a négy nemzetségfő, és helyet foglalt. Csupa csontos, megtermett ember, nem olyan természetes és erősek, mint Bogdan kenéz, de jóval magasabbak és erősebbek a szeraszkiernál. Ők aztán beszéltek, kérdés nélkül is, egymás szavába vágva. Omer pasa úgy hallgatta őket, mintha valahonnan messziről jönne a hangjuk; elnézett mellettük. (Mindenütt, ahol csak megjelent, egy-egy zendülés lecsillapítására, Ázsiában vagy a Balkánon, mindegy, kénytelen-kelletlen érintkezésbe került a rájával és képviselőivel, de ez az érintkezés mindig valami undorral vegyes, kínos sajnálkozás érzését keltette benne, ami arra ösztökölte, hogy kurtán-furcsán véget vessen a beszélgetésnek és hátat fordítson ezeknek az embereknek. Ezek meg itt, bár gyermekkorra nyelvén beszélnek hozzá, még nehezebben kezelhetők, még kellemetlenebbek, szinte holmi alacsonyabb rendű lényeket lát bennük, akik gyötrelemre születtek, gyötrelemben éltek, és megöregedtek, anélkül, hogy egyáltalán kifejlődtek volna, hogy kinyílt volna a szemük.) Megerőltetésébe került, hogy odafigyeljen a szavaikra. És csak egyszer szólt közbe, hűvösen és szigorúan visszatérítvén őket a beszélgetés fonálára. Zimonjić hallgatott. Végezetül Omer pasa ünnepélyesen köszönetet mondott nekik, és néhány dicsérő szóval bátorította őket, hogy tartsanak ki útjukon. Ezzel felállt, s felálltak a nemzetségfők is, de egyre csak néztek rá, mintha még várnának tőle valamit, hogy a fő dolgot még elmondja. Most katonás rendbe sorakozva álltak előtte, kezükben gyűrögetve sipkájukat, és Omer ellépett előttük. Az utolsó a sorban, egy hegyes bajszú, kiálló pofacsontú öregember, sűrű, súlyos ezüst díszítéssel a mellén, kissé élesen vágta rá a pasa dicséreteire:

— Bizony, uram, úgy van minden, ahogy mondd, de még mindig nyögünk ám a súlyos adók és mindenféle terhek alatt.

Omer, aki épp előtte állt (egy fejjel alacsonyabb volt), elmosolyodott, és kezét az öreg ezüst díszére tette.

— Majd én leveszem ezt rólatok.

Az öreg ösztönösen lekapta a tekintetét, mintha azt nézné, megvan-e még az ezüst a mellén, Omer pedig gyorsan elhúzta a kezét, és még mindig nevetve megismételte, hogy ő útját fogja állni mindenfajta törvényszegésnek, és megszünteti az igazságtalan adókat

és terheket. Ajánlotta nekik, hogy maradjanak még néhány napig Szarajevóban, és nézzenek körül a városban. Erre az időre az ő vendégei lesznek, és a fogadóban, ahol megszálltak, mindenféle ételt-italt szabadon rendelhetnek az ő számlájára. Ne kéressék magukat. Mindegyikkel kezét fogott, s amikor Zimonjićra került a sor, váratlanul ezt mondta:

— Te pedig, *vajda*, itt maradsz nálam ebéden.

Zimonjić megint hátravetette a fejét és egész felsőtestét, mint aki visszahőköl kissé, hogy jobban körülnézhessen és kiismerje magát. Szólásra nyitotta a száját, és egy félszeg mozdulattal a társaira mutatott, de Omer félbeszakította. Nem kell aggódnia. A többieket a fogadóban várja az ebéd. A nemzetségfők végül is elvonultak, esetenül vissza-visszafordulva, és csodálkozó, aggódó pillantásokat vetve Zimonjić felé.

A két ember, aki most megint négy szemközti maradt, szinte semmiben sem hasonlított, de egy valamiben mégis: valami kínos, várakozásteljes bizonytalanságérzés kerítette hatalmába mindkettőjüket.

Zimonjić lassú és nehéz járású agyában forgatta e rákényszerített kettős esélyeit és lehetőségeit. Mit tehet vele ez az Omer? Tovább igyekszik, hogy hízélgéssel, ígéretéssel magához kösse, és megnyerje a török ügynek? Vagy az ebéd végeztével egyszerűen átadja a pandúroknak és tömlőcre vette-i? Megegett már ilyesmi a korábbi vezéreknél. Vagy megmérgezi talán? Nem, ezt nem teszi. Nem vagyok én olyan fontos személy, és ami a fő, a szeraszkir semmit sem nyerne a halállommal. Semmi szüksége rá, hogy letartóztasson és üldözzön, még kevésbé, hogy eltegyen láb alól. Ettől most nem kell tartani. A fő veszedelem itt Omer maga. Ez a vérszopó gazember szívtelen és szégyentelen, de ördögösen okos és ügyes, ravasz, mint a kígyó. Tudja, ki fia-borja, ismeri a véres nyomokat, amiket hátrahagyott mindenütt, amerre járt a török birodalom szélteben-hosszában. És ha nem is ismerné, éppen elég, amit ebben az utolsó két órában látott-hallott. Ha ilyen emberbe botlasz, aki túlon túl biztos magában és abban, amit mond, aki, mint ez, sebes szavú, mézes beszédű, aki azt is kínálja, amit nem kérsz tőle, és helyesli, amit mondasz, de közben kitart amellett, amit eltökélt magában, tudd, hogy lelketlen kurafi, és kerüld, amennyire csak teheted. Ez az egy biztos. És ha a karszti sziklák közt volna, vagy a hazai erdőkben, tudná is, mitévő legyen. De itt, hogyan őrizkedjen tőle itt, amikor

így kettesben marad veled, az ő házában, az ő hatalma alatt, az ő átkozott kenyerén?

A várakozás zavara a maga módján Zimonjić házigazdáját is kibillentette egyensúlyából. Megiehetősen biztosra vehette, hogy ez a hegyi óriás továbbra is ragaczkodik majd a hallgatáshoz vagy azokhoz a kurta szócskákhoz, amelyek semmivel sem mondanak többet a hallgatásnál, de Omer pasa nem akart, nem bírt ezzel kibékölni. Valami különös, belső dac űzte, hogy ennek a dolognak a végére járjon. Igaz, hogy szüksége volt valakire a vezető emberek közül azon a határrészen, akit megnyerhet és szükség esetén felhasználhat a maga céljaira, de ez nem volt olyan sürgős, se fontos, hogy ezért annyit udvaroljon ennek a hústömegnek. De erre most nem is tudott gondolni, annyira magával ragadta a különös, türelmetlen vágy, hogy megpuhítsa és legalább egy kicsit maga felé hajlítsa ezt a parasztot, hogy valamiképp szóra bírja, valamivel meghittebb beszélgetést csikarjon ki, még ha egészen magánjellegű, akkor is.

Felélénkült, éppoly frissen és mosolygósan, mint a kihallgatás kezdetén, utasításokat adott az ebéd felszolgálására. Nesztelenül suhantak ki-be a legények. Ketten fekete, félig európai viseletben voltak, nadrágjuk széles és bokában szűkülő, mint a bugyogó, hosszú, redingotszerű kabátjukon nyakig érő sűrű gombsorok. Egyikük, egy fekete képű, színpompás török öltözetben volt. Nesz nélkül bukantak elő és tűntek el, a szeraszkir rövid, halk parancsszavaira. Kifelé menet igen ügyesen hátráltak az ajtó felé. A kenéz pelivánoknak, kötéláncosoknak nézte őket, afféle komédiás népnek, amelyről csak hallomásból tudott, de soha nem látott egyet sem. Az egyik legény ügyesen egyensúlyozva italt és frissítő falatokat hozott be. Négyféle pálinka és konyak volt az ezüst fonattal egybefűzött kristálykészletben.

Megint Zimonjić mérsékletességére terelődött a szó.

— Hogyan, hát pálinkát se fogyasztasz? Ezt már mégsem engedhetem meg! Legalább ezt az ánizsosat kóstold meg!

Zimonjić szabadkozott, nem is szóval vagy mozdulattal, hanem egész mosolygó és visszautasító hallgatásának súlyával.

— Jó, ha ezt nem szoktad meg, nem erőltetem. De emez itt stolaci törköly, ezt igazán megihatod.

Kiegyeztek a törkölyben. Zimonjić hihetetlenül lassú, méltóságtejes, ünnepélyes mozdulattal nyúlt a pohárkáért, amely olyan picinynek látszott hatalmas ujjai között, mint egy női gyűszű, szájá-

hoz emelte, és, egészen keveset hörpintve, óvatosan visszatette az asztalkára. Omer elgondolkodva kevergette ánizsos italát, amely tejszínű nyomot hagyott a vízben.

Megint belépett az egyik fekete ruhás, mellén keresztbe tett kézzel, mint egy megboldogult, és tompa hangon szólt valamit. A szeraskir felállt, és átvezette vendégét az ebédlőterembe. Átmentek a széles, félhomályos folyosón, amelyen árnyékként suhantak le-fel a fekete ruhás legények, és úgy tapadtak a falhoz, hogy áteresszék az urakat, mintha szűk volna a hely.

A szoba, amelybe beléptek, sokkal kisebb volt, európai bútorzatú, kétablakos. Középpütt európai módra megterített asztal. Az ebéd sokféle ételből állt, de nem tartott sokáig, mert mindent igen gyorsan tálaltak fel és hordtak el megint. A két ember szóltanul evett, Omer gyorsan és szórakozottan, mintha a háta mögé vetné a falatokat, Zimonjić pedig tempósan és lassan. A nagy testes ember, abban a nehéz gyapjúöltözékben, a sok súlyos ezüst lemezzel a mellén, ebéd közben egészen megváltozott, könnyű taglejtésű és szertartásos lett, valami megfeszített figyelem és macskákra jellemző óvatosság ütközött ki mozdulataiból. Körültekintően, egészen kis falatokat vett ki a tálból, figyelmesen emelte a szájához, és észrevétlenül rágta meg. Az evőeszközök közül csak kanalat használt. Gyakran megtörölte a száját az asztalkendővel vagy bal keze hüvelykujjával, s a tisztaságra adó emberek könnyed mozdulatával simította félre bajuszát az ajkáról.

A befőtt után, amelyben Zimonjić éppen csak megmártotta kicsiny (az ő kezében hihetetlenül kicsiny) kanalát, Omer szó nélkül felállt, s vendége követte példáját. A fehér szőrmével leterített tágas díványra telepedtek. Itt, a kávé mellett, miután Omer rágyújtott csibukjára, újra kezdődött a társalgás.

A fővezér újabb kérdéseket tett fel, hol a Crna Gora-i állapotokról, hol a földbirtokviszonyokról, a közigazgatásról vagy a hercegovinai közellátásról kérdezősködött. És Zimonjić megint csak úgy válaszolt, mint azelőtt: az egyik kérdésre hallgatással és vállvonogatással („Hja, ki tudhatná azt?”), a másikra pedig akkurátosan és részletesen elősorolva a nép sérelmeit és szükségleteit.

Omer oldalvást nézett rá világos, szinte derűsnek tetsző szemével, rebbenés nélkül, élénken figyelte, mintha ezen a találkozón a kérdések és válaszok már mellékesekké váltak volna, s a tekintetben csúcsosodott volna ki minden, vagy mintha még mindig nem tudta volna kellően szemügyre venni és megítélni. És minél tovább

szemlélte, annál inkább csodálkozott vendége testalkatán, ruházatán és viselkedésén.

Fiatalosnak, egészségtől duzzadónak látszott ez a negyvenéves kenéz. Arca fehér és tiszta, épp csak egy kicsit napbarnított, rendkívül széles, redőtlen, de mintha számos szabálytalan síkból és erős domborulatból rakták volna össze. Amikor nyugton van, kisimul, derült és jámbor, mint az egészséges gyermeké, de ha, bármilyen látható ok nélkül, e széles arc egyes részei mozgásba jönnek és egymásra torlódnak, meggyötört, éles, veszélyes és alattomos kifejezést ölt. Hosszú, merev, fekete haja van, és mozdulatlan, laza bajsza. Leeresztett, sűrű szempillái mögül villan elő a tekintete, háttározatlanul repdes, a visszahúzódó zavar és a még meg nem született mosoly között, valami szívélyes kifürkészhetetlenséget kölcsönözve egész lényének. Az egészségből csak annyi bizonyos, hogy ez a pillák között, mint egy lőrésen át kivillanó tekintet nem az ő igazi tekintete, amely a leeresztett szemhéj mögött rejtőzik, és onnan, láthatatlanul, mindent lát.

A kenézen gackói ünnepi viselet feszül: durván ványolt posztó, finomabb anyagok, selyemzsinórok nélkül; csak a hímezett mellény készült piros posztóból, amit elől, a látható mellső részén, széles, aranyozott sujtás szegélyez. Ez a ruházat ünnepélyes, szoborszerű külsőt kölcsönöz viselőjének, különösen a szűk ezüst dísz a mellén s a lábszárhoz tapadó fehér gyapjú térdharisnya, amelyen oldalt, sűrűn egymás mellett, sárga fémkapcsok feszülnek, mintha majd szétvetné őket a lábikrák rejtett ereje.

Az egész ember, jókora térfogata és merev tartása ellenére, valahogy mégis szabadnak, természetesnek mutatkozott, mintha csakis ilyen lehetne, mintha az egész világon nem volnának más felfogású, másképp öltözködő, másfajta emberek.

Ahogy elnézte ezt a magas alakot maga mellett, Omer más, hasonló találkozásokra emlékezett, a török birodalom más vidékein, ahol „rendcsináló” mivoltában megfordult. Mindenütt akadtak efféle makacs és hozzáférhetetlen népvézérek és törzsfők. Különösen egyvalaki ragadt meg az emlékezetében, egy szíriai, aki a pasa hízelgő meghívásaira és felszólításaira, hogy csak beszélgetni szeretne vele, mindig ugyanazt üzentte le a hegyekből: „Még hogy én *leereszkedek* a pasához? Azt már nem. Különben is, miről beszélgethetnék? Öröktől fogva, betéve tudjuk már, hogy mi a mondanivalónk egymásnak. Mondjátok csak a pasának, hogy én övele csak puskacső mögül tudok beszélgetni.”

Igen, voltak ilyen esetei, de soha és sehol nem akadt a maihoz hasonló tárgyalófélre, az ellenállásnak ilyen módjára. Ül itten vele szemben, külsőleg természetes és jámbor, beszél, amennyit épp mondania kell, mosolyog, amennyire kell, de semmit sem ad magából, és semmit sem hajlandó elfogadni. Nem férközhetsz a közelébe, még kevésbé vezetheted félre, kenyeresheted le, félemlítheted meg.

Ilyesmiket észlelt Omer sötét, csillogó tekintete, miközben minden egyes észleletét tovább gondolta magában, teljesen függetlenül a kurta kérdésektől, amiket feltett, és a még kurtább válaszoktól, amiket kapott. És amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a házigazda kimerítette összes kérdéseit, és a kenéz elmondott mindent, amit elmondhatott vagy el akart mondani, s a kérdések kezdtek meddőkörben forogni, a szünetek pedig mind hosszabbra nyúltak, végül is teljes csönd lett. De a két ember a fehér díványon mintha semmit sem vett volna észre, mert a hallgatás mögött gondolataik tovább hullámoztak. És akkor Omer újra megszólalt. (Zimonjić tisztában volt vele, hogy a fővezér nem mond le az ostromról, és új rohamra indul.)

A pasa, mintha most említéné először, visszatért az előbbi tárgyhöz, de most nyíltabban és bizalmasabban.

Valami eddig nem használt meleg, fojtott hangon beszélt a szultánról, és arról a tervéről, hogy teljesen átalakítja és újjávarázsolja hatalmas birodalmát, létrehozza a boldog népek családját, amelyben mindenki tudni fogja a jogait és kötelességeit, a feladatait és felelősségét. Ez pedig azt jelenti, hogy a birodalom nagy változásoknak néz elébe, és ezekkel a változásokkal az eddig leigázott és háttérbe szorított rétegek, vallásra, névre és nyelvre való tekintet nélkül, csakis nyerhetnek. A köznép és az uralkodó mohamedánok viszonya itt sem maradhat olyan, amilyen a közelmúltig volt, már ahogyan a mondás tartotta: „miénk a tő, övék a termés”, hanem a kereszténynek is joga lesz védekezni az erőszak ellen s a hatóságtól védelmet, a bíróság előtt elégtételt nyerni.

Általában, elérkezett az idő, hogy Bosznia-Hercegovinában is megváltozzanak a körülmények. Utak fognak épülni, posta- és táviróhivatalok nyílnak, élénkebb és szabadabb lesz a kereskedelem a szomszédos országokkal, mint eddig, és európai módon fognak kereskedni, zsarolások, jogtalan adóterhek nélkül. Ez az útja annak, hogy az egész népet, keresztényt és nem keresztényt egyaránt, kiragadják a nyomorúságából és felvirágoztassák, a tekintélyes és talpraesett emberek számára pedig itt az alkalom, hogy — szerezzenek

és gyarapodjanak, már ahogyan ez tekintélyük és képességeik alapján is illeti őket.

S hogy a népek ezentúl valóban szabadok, védettek és a mohamedánokkal minden tekintetben egyenjogúak lehessenek, arra van szükség, hogy — a szeraszkir itt hirtelen felemelte a hangját — megfelelő vezető embereik, kenézeik, vajdáik legyenek, bizonyos fajta uralkodók a szultán oltalma alatt. Ezeket pedig azok közül kell kiválasztani, akik kiténtek tisztségükkel, eszükkel, bátorságukkal.

Zimonjić, aki eddig is hallgatott, de legalább látszólag helyeslő mosollyal az ajkán és egyenletesen hunyorogva, most egyszerre megmerevedett, és úgy is maradt, lehajtott fejjel és kifejezéstelen arccal, tekintetét a földre szegezve.

Omer pasa ekkor hevesen, mint egy üzletember, felpattant ültéből, s a szoborra dermedt kezét fölé hajolva, még erősebb hangon folytatta mondókáját. Zimonjić arcára nagy nehezen visszatért a mosoly, közben zavartan fészkelődött, nyilván nem tudta eldönteni, hogy felálljon-e ő is. Ebben a pillanatban azonban a fővezér visszault a díványra, méghozzá ezúttal szorosan a kezét mellé. Szinte a fülébe mondta:

— Te nem hiszel nekem.

Zimonjić felsőteste visszahőkölt, mintegy tiltakozásul az ilyen feltevés ellen, s kezének egy félmozdulatával meg arckifejezésével is igyekezett meggyőzni a szeraszkirt az ellenkezőjéről.

— Nem, nem, te nem tudod, kivel beszélsz. Ezért nem hiszel nekem.

Megint felállt. Lassan, határozatlanul, Zimonjić is felemelkedett ültéből. A kis szoba összeszűkülte körülötte, zavar és kényszeredettség töltötte ki minden zugát a váratlan és veszélyes fordulattól, amely a két ember beszélgetésében beállott; mintha egyszeriben kipenderült volna a vezéri palota falai közül, ki az egész török és bosnyák valóságból, valami merőben új viszonyok és lehetőségek ismeretlen világába, ahol minden kiszámíthatatlan, bizonytalan, minden egyaránt lehetséges, veszedelmesen csalóka. Zimonjić tekintete kétségbeesetten repdesett az ablak és az ablakon túl megnyíló szabad látóhatár felé.

Odakint, a valószínűtlenül világos égbolt alatt, a meleg őszi délután verőfényében csillogott minden: a távolban, a város túlsó részén fehérülő házak és ritka ablaküvegek, s egészen közel, a karcsú mecsettorony és mellette a sudár törzsű, sárguló levelű nyárfa. Lát-

szott, hogy erős szél hajlogatja a nyárfa tetejét, s marokszám sodorja le róla a sárga leveleket, melyek aranypénzek gyanánt csillannak meg a napsütésben.

A szeraszkir lassú léptekkel rótta a szoba hosszát le-fel, mintha meg akarná számolni, hány lépés oda és vissza. Zimonjić egy helyben állva forgolódott, ügyelve, hogy mindig arccal a pasa felé forduljon. Olyan zavarban volt, mint talán még soha, egész eddigi, hányatott életében. Minden erejét össze kellett szednie, hogy szem elől ne tévessze: hol van és kicsoda, miért van itt, és kivel beszél.

Így méregette egymást, így birkózott ez a két ember, akik közül az egyik, Omer, a legtöbbre tör, amit az ember elérhet, és ami felnövesztheti a világ szemében, a másik pedig nem akar semmi egyebet, mint hogy megmaradhasson annak, aki eddig is volt.

Omer újra meg újra elismételte, a sértett és csalódott ember hanghordozásával, kihívóan:

— Nem hiszel nekem, hamisnak tartod a szavamat.

Zimonjić erre mindig egy tiltakozó kézmozdulattal felelt, mint aki ilyesmit gondolatban sem merészelne, de a fővezért nem lehetett feltartóztatni, egyre hevesebben és izgatottabban folytatta.

— Jól van! Vegyük úgy, hogy mindazt, ami itt ma elhangzott, nem mondtuk el, nem is gondoltuk komolyan. Vegyük úgy! Rendben van! Nem kérek tőled semmit, nem kérdezek semmiről. Csak egyet akarok: hogy higgyél nekem.

És mielőtt a kenéz egy szót is szólhatott volna, a szeraszkir hirtelen megállt vendége előtt, s egy széles mozdulattal mindkét kezét a mellére tette.

— Figyelj ide, Bogdan, ne hidd, hogy én belül az vagyok, aminek látaszom.

Zimonjić ezeket a szavakat már nem is hallotta, csak távoli, fojtott hangként jutottak a fülébe, s a két sárga kézfej kinyújtott ujjait látta a sötét tábornoki egyenruha zubbonyán.

Azután ez is eltűnt.

Ősz van. Szürke és sivár az alsó rét, s a közepén, mintegy belé rajzolva, szeszélyes medrű, keskeny folyócska, és messze kanyargó, kitaposott út Gacko felé. Ezen az úton lovagolt megint, s mint egy éve, szent Demeter napja előtt, megint kiugrat eléje az a gonosz vérű, garázda török, Dervo Smajević, és vakon a dühtől nekirohant a lovával egyenest az övének.

Mielőtt még fegyvert ránthattak volna, máris összekapaszkodtak,

s együtt zuhantak le a lóról, elszaggatva az összegubancolódott lószerszámot. Kemény, szétválaszthatatlan ölelésben emelgették és vagdosták egymást a földhöz, míg végül le nem csúsztak a holt őszi fűvel fedett, meredek domboldalon, és egyetlen ropogó csont- és görcsbe rándult izom-gombolyagként henteregtek le az út menti mély töbör aljáig. Csak ott sikerült összeszednie magát és kibontakozni az alatta eszméletlenül heverő ormótlan test gyilkos öleléséből. Hamar leszedte Dervóról a fegyvereit, és úgy összevissza zúzottan, maga sem tudja, hogyan felkapaszkodott az útra, ahol a lova, mintha földbe gyökerezett volna a lába, mozdulatlanul várt rá.

Most is, egy láthatatlan ellenféllel öltre kelve, egy testként összefogóva zuhan, zuhan valahová nagyon mélyre, valami feneketlen töbörtölcsér legmélyére.

Mindez talán egy szempillantásig tartott, s amikor ereje végső megfeszítésével sikerült megállítania ezt a zuhanást, és lába alatt újra szilárd talaj volt, a szeraszkir szobájának tarka szőnyege, ott állt előtte Omer pasa, kezét még mindig mellére szorítva, és hangosan (talán már másodszor?) kérdezte:

— Hitedre-e, Bogdan?

— Igen... hitemre — sikerült végre kiböknie, szórakozottan, gépiesen, bénult nyelvel.

— Hát akkor tudd, hogy aki itt áll előtted, nem Omer pasa, hanem Mićo Latas Janja Gorából. És ha nem hiszel a szavaimnak, higgyél ennek...

És Omer levette kezét a melléről, élénk mozdulattal lekapta kék bojtos, nehéz fezt, színpadiasan a fehér díványra röpítette, aztán jobb keze három ujjával, szemlesütve, szerény, kurta, gyakorlott mozdulattal — keresztet vetett.

Életének negyven esztendejében épp elég furaságot látott Zimonjić, töröktől is, saját fajtájabélitől is, és régi nemzetségfői családjában alkalma volt mindenfélét hallani, lehetséges és lehetetlen dolgokról egyaránt. Tudta jól, hogy ember az embertől mindenre számíthat, s ha eleget él, megérheti azt is, amiről azt hitte volna, hogy soha nem lesz alkalma meglátni és tapasztalni, ámde ez mégis hihetetlen és váratlan volt számára.

Ahogy ott látta maga előtt a nagy és nevezetes fővezért, Omer pasát hajadonfővel — s hogy fez nélkül van, ez olyan, mintha félig meztelen volna —, kissé bozontos, deres hajával, hogy hányja ma-

gára a keresztet, mint valami egyházi, Zimonjić visszahőkölt, és az egész eddigi, hosszú és különös beszélgetés során most legelőször tágra nyitotta a szemét, amely eddig csak összevont, hosszú pillái mögül villant ki. Megmutatkoztak nagy, barna szivárványhártyái a sötétkék lángú szembogarakkal és széles, gyermekien tiszta szemfehérje. A tekintet, amely ebből a szempárból sütött, nemcsak csodálkozó volt, hanem gyilkos és gyűlölködő, rémült és rémítő, megvető és szomorú egyszerre; benne volt mindaz, ami Zimonjićban a beszélgetés alatt felgyülemlett, s amit eddig egyetlen szóval, egyetlen mozdulattal sem árult el: maga a kimondhatatlan. De ez a pillantás gyors volt, mint a villám, szinte nem is tartott, csak megvillant, s nyomban azután kialudt, eltűnt a leeresztett szemhéj, a ravaszán összezáruló pillák mögött. És mire Omer, a lassú, ünnepélyes keresztvetés után felnézett, már az előbbi, félig zavart, félig mosolygós Zimonjić nézett rá vissza, udvarias, hűvös kíváncsisággal, mint aki életében először látja a kereszt jelét, s hogy valaki keresztet vet.

Ekkor Omer is föleszmélt, egyszeriben megváltozott. Már megint a szultán főparancsnoka beszélt Zimonjićtal, szívélyesen, népies hangon, de hidegen és fensőségesen, és újra a határokról meg az új közigazgatástól várható változásokról és könnyítésekről. És mindez már nem tartott sokáig. Valami láthatatlan jelre előtűnt az ügyeletes tiszt. Omer pasa, a főparancsnok, kegyesen elbocsátotta a gackói kenézt.

Amint megszabadult az ügyeletestől, aki egészen a ház bejáratáig kísérte, Zimonjić önkéntelenül meggyorsította lépteit, hogy minél előbb átvágjon a tágas udvar fehér kövezetén, de ekkor a kapuban megpillantotta a két őrtálló katonát. Erre megint összehúzta magát, lassított, és a földre szegezte tekintetét. Az egyik daliásan öltözött katona kinyitotta a nagy, széles kapuszárnyat, majd megint becsukta Zimonjić után. Csak itt, a békés, napfényes utcán egyenesedett ki teljesen, és, körültekintve, megemelte a jobbját, mintha ő maga is keresztet akart volna vetni, de csak a szemén simított végig nyitott tenyerével. Aztán nagy léptekkel elindult a fogadó felé, ahol az övéi várták.

ÁCS Károly fordítása

JEGYZET A REGÉNYRŐL

Andrić posztumusz regénye fragmentumokból áll össze: élete utolsó évtizedeiben többször is szólt arról, hogy krónikát szándékozik írni Szarajevóról, mint korábban Višegradról és Travnikről. Az 1950–1973 között publikált regényrészletek és a hagyatékban talált kéziratok alapján a szerkesztők a cselekmény időrendi sorrendjének figyelembevételével próbálták rekonstruálni a regényt. S bár a fragmentumok nagy része önálló novellaként is szerepelhet, egymást kiegészítve valóban egy nagyobb mű tervrajzát jelzik. Ez igazolja a szerkesztők eljárását, amely mindenek ellenére kockázatosnak bizonyult. Nemcsak azért, mert Andrić valószínűleg átdolgozta volna a közölt részleteket, hogy a motívumok ismétlését kiküszöbölje, és nem is csak azért, mert bizonyos összefüggések ábrázolása hiányzik, hanem azért is, mert a szerkesztőknek kellett kialakítaniuk a regény kompozícióját, és igen kérdéses, hogy ehhez elégséges-e az időrendi sorrend figyelembevétele.

Az *Omerpaša Latas* tehát mozaikszerű, befejezetlen regény, amely nem éri el Andrić más regényeinek zártságát és mélységét, ám nyilvánvaló, hogy a tizennyolc részletből álló mű szerves részét képezi az andrići életműnek. Nem pusztán azért, mert más művekkel egyenértékű kimagasló részeket találunk benne, mint például *Latas* és a hadsereg Szarajevóba való bevonulásának leírását, az udvartartás belső mechanizmusának és hie-

rarchiájának rajzát, vagy *Latas* és felesége viszonyának ábrázolását, hanem azért is, mert a világ meglátásának és érzékelésének azonos a koordináta-rendszere ebben a műben és más művekben. Ez igen explicit formában mutatkozik meg, mert az író figyelmének középpontjában ezúttal nem a szereplők széles galériája kerül, hanem elsősorban *Latas* világára és jellemére koncentrálnak, a legtöbb részlet ennek az elgondolásnak van alárendelve. (E tekintetben az *Omerpaša Latas* inkább Andrićnak nagynovelláira, mintsem regényeire emlékeztető írói eljárást idéz fel.)

Latas osztrák tisztis iskolát végzett, és az apját ért szégyen miatt a török hadseregbe szökik át. Ott nagy karriert fut be: az omladozó/ fulladozó török birodalom rebelliss vidékein lesz a szultán rendkívüli felhatalmazásokkal rendelkező végrehajtója, aki kíméletlenül töri le a népcsoportok zendüléseit, és kegyetlen szigorral teremt újra rendet a tartományokban. Az idegenből lesz tehát a leghűségesebb, a leghasználhatóbb szeliskár — s mindezt tetézi az a tény is, hogy *Latas* tudatában van annak, hogy ő mégiscsak idegen. A kritikusok egy része az andrići prózában elsősorban a boszniai világ megelevenítését fedezi fel, s közben nem veszi észre, hogy az andrići prózában mennyire jelen van az „idegenség” tudata, az idegen emberek élete, vagyis egy adott közösséghez viszonyítva mennyire jelenlevő a nem autentikusság tudata. Az *Omerpaša Latas*ban nemcsak *Latas*, hanem a regény más fontosabb

szereplői is idegenek e boszniai világban. S amennyivel gazdagabb a belső érzelmi és szellemi világuk, annál kínosabban tapasztalják idegen (theát megbélyegzett) létük el-sorvadását. Mindegyikük lelkén egy koromfekete seb, egy metafizikus sértés található: nem azt az életet élik, amelyre születtek.

Andrić tragikus látásmódjának egyik alapvető problémája a lehetséges sors és a látható élet közötti feszültség, amelyben nagy és szenvedélyes emberi energiák porladnak el, vagy váratlan tettekké alakulnak át. Latas így lett bedobva szeliskári szerepébe, amelyet kínos és érthetetlen pontossággal játszik végig. (Szembetűnő, hogy ez esetben is a rákényszerített élet vállalása egy emberi méltóságot jelez; akik visszakövetelik sorsukat, azok összeomlanak, gyengék stb.) Felelősége is rejtett kínokkal fogadja el szerepét. Mindketten tehát egy kiismerhetetlen valóságban élnek, amelyben saját személyiségük is rejtjeles lesz. De a regény más szereplői is ezt a képletet mutatják. A török hadsereg magyar és lengyel tisztjei — akiket egyébként hasonló tulajdonságaikkal jól ismerünk Dobai Péter *Csontmolnárak* című regényéből — a levert forradalmak után a török hadseregben vegetálnak a szenvedélyes fellángolás és a csendes kimúlás váltakozó hangulatai között: nem lehetnek immár sem „mások”, sem „önmaguk”. Mindebből az következik tehát, hogy az andrići világ mélységét nem a harmónia, hanem a kettős érték- és értelemrendszer biztosítja. Az *Omerpaša Latas* éppen ezt

a kérdést veti fel: mennyire igaz az Andrić harmonikus világáról kialakított kép.

E kérdést alátámasztja az a tény is, hogy Andrić Boszniaja nem a történelem periferiáján meghúzódó embereket mutatja be. A regény egészen egyértelműen azt jelzi, hogy Bosznia fontos európai színtér. Ezen a látszólagos peremvidéken jól látszik a nagy birodalmak összeomlása és az új nagyhatalmak kialakulása. Olyan történelemről és olyan pillanatról van tehát szó, amelyben Bosznia nem egzotikus, zárt világ, hanem az európai konfliktusokat előrejelző térség. Andrić objektív történelemszemlélete nem kerüli meg ezt a kérdést. Az emberekre irracionális terhek zuhannak, és roppant nagy kérdésekkel találják magukat szembe. E nagy tektonikus változásokat vetíti bele az író az emberi sorsokba, és ebből következik, hogy az Andrić által érzékelt sors nem is annyira kiegyensúlyozott, hanem ellentmondásos, amelyben az ellentmondások feszültsége sokszor az örűtséggel határos tettek felé sodorja az embereket. Ez az „örűlet” az *Omerpaša Latasban* is kiszámíthatatlanul és érthetetlenül jelenik meg, és nagy tévedés lenne csupán a pillanatnyi szenvedélyek fellángolásával magyarázni. Sokkal inkább megfejtendő azzal, hogy a tragikus létélményt csak ezzel az irracionális gesztussal tudja megszüntetni.

Mindezek alapján megkockáztathatjuk annak az elterjedt véleménynek a pontosítását is, amely szerint Andrić műveiben a keleti

életfelfogás, az örökkévalóság ki-
egyensúlyozott szemlélete, az ember
meditáló énjének hangsúlyozott ki-
bontása kerül előtérbe. Tényszerűen
kimutatható persze, hogy ezek a
vonások megtalálhatók az andrići
próza szereplőiben, így az *Omer-
paša Latas*ban is. Mindezek ellenére
azonban nem állíthatjuk, hogy ezek
határozzák meg a sorsukat. A re-
gények belső ellentmondásai, a sze-

replők érzelmi világa és jelleme
inkább azt a felismerést erősíti,
hogy az *Omerpaša Latas*, minden
részlegessége ellenére, egy ízig-vérig
századunk Európájának a szellemi
problémáival foglalkozó író műve.

(Ivo Andrić: *Omerpaša Latas*, Svjetlost,
Szarajevó, 1976)

VÉGEL László